

زندگینامه استاد محمد واعظزاده خراسانی

دکتر عباسعلی سلطانی

دانشکده الهیات، دانشگاه فردوسی مشهد

استاد محمد واعظزاده به سال ۱۳۰۴ خورشیدی در شهر مقدس مشهد و در خانواده‌ای که تا چندین پشت عالمان و واعظان دین بوده‌اند دیده به جهان گشود. دوره ابتدایی را در مکتبهای قدیمی، مدرسه معرفت و در محضر پدر بزرگوارش واعظ شهیر آقا حاج شیخ مهدی واعظ خراسانی گذراند. در سال ۱۳۱۸ خورشیدی به همراه پدر راهی نجف اشرف شد تا مبادی علوم دینی، ادبیات عرب و منطق را در آن شهر علم و تقوی بیاموزد. وی پس از کسب فیض از مولی الموحّدین علی (ع) و حوزه علمیه پر رونق آن روزگار نجف اشرف در سال ۱۳۲۱ به مشهد مقدس مراجعت کرد. پس از شهریور ۱۳۲۱ در حوزه علمیه مشهد مقدس - که پس از فاجعه مسجد گوهرشاد و تبعید علما و مدرسان اینک از پی فرار رضاخان دوباره تجدید حیات یافته بود - استاد، دوره شرح *لمعه و قوانین الاصول* را در محضر مرحوم حاج میرزا احمد مدرس یزدی فرا گرفت. *رسائل* شیخ را نزد مرحوم حاج شیخ کاظم دامغانی، *المکاسب المحرمه* را نزد مرحوم حاج شیخ غلامحسین بادکوبه‌ای (محامی)، سطح کفایه و مکاسب و نزدیک به یک دوره خارج اصول و تمام مباحث اجتهاد و تقلید کتاب *عروة*

الوئقی و کتاب طهارت را در درس خارج مرحوم حاج شیخ هاشم مدرس قزوینی آموخت. یک دوره خارج اصول را نزد مرحوم حاج شیخ مجتبی قزوینی و بخشی از خارج جلد اول کفایی را در حوزه درسی آقای حاج میرزا احمد آقازاده آخوند خراسانی فرا گرفت و مدتی نیز درس اصول مرحوم آیه الله یونس اردبیلی شرکت کرد.

در زمینه علوم عقلی نیز شرح منظومه حاج ملا هادی سبزواری را نزد مرحوم شیخ سیف الله ایسی و قسمتی از الهیات *اسفار* و شرح *هدایه* میبیدی آخوند ملاً صدرا و تمام قسمت فلسفه *اشارات* ابن سینا به اضافه یک دوره معارف و اعتقادات را به تفصیل نزد مرحوم حاج شیخ مجتبی قزوینی فرا گرفت. علاوه بر آنچه گفته شد، یک دوره معارف را هم نزد مرحوم میرزا مهدی اصفهانی به سبک و سلیقه مخصوص آن مرحوم تحصیل کرد. استاد، حضور اندیشمندان بزرگی همچون مرحوم میرزا مهدی آشتیانی را در شهر مشهد غنیمت شمرده و مباحثی از اصول را نزد آن فیلسوف شرق تلمذ کرد.

استاد، در سال ۱۳۲۸ به قصد تکمیل آموزه‌های علمی به حوزه علمیه قم مهاجرت کرد و مدت یازده سال از استادان معروف این حوزه کسب فیض کرد. عظمت علمی و شکوه حوزه درس مرحوم آیه الله العظمی حاج آقا حسین طباطبائی بروجردی موجب شد که استاد در تمام این مدت در دروسهای فقه و اصول و رجال ایشان شرکت کند و در ثبت و ضبط تقریرات آن استاد اعظم اهتمام ورزد، افزون بر دروسهای عمومی، از توفیق ملازمت مخصوص آن بزرگوار و بهره‌جویی از آرای علمی وی برخوردار شود. در سال ۱۳۳۳ بنا به تمایل و دعوت آن فقیه ژرف اندیش، استاد و جمعی دیگر از فضلا به منظور رفع نواقص کتابهای حدیث و مدارک فقه شیعه، زیر نظر آن مرحوم به تدوین کتاب مهم و بی‌سابقه‌ای نظیر *وسایل الشیعه* همت گماشتند. این پژوهش سترگ که *جامع الاحادیث الفقهیه للشیعه الامامیه* نام گرفت حدود هفت سال ادامه داشت.

در نتیجه آن پژوهش چندین مجلد ضخیم با اسلوبی بدیع حاوی تمام احادیث

احکام، تألیف و آماده طبع شد که بسیاری از حواشی و توضیحات و بخشی از مقدمه آن کتاب به قلم استاد واعظزاده به تحریر درآمد. استفاده از نظریات علمی و رجالی و اطلاعات وسیع آیه الله بروجردی و مشارکت در تألیفات و آثار رجالی ایشان موجب شد، استاد مورد توجه خاص آقای بروجردی قرار گیرد و چند نوبت، نوشته‌های استاد از درس آن مرحوم، مورد تشویق و تقدیر آن استاد اعظم واقع شود. افزون بر آنچه گفته شد، استاد در حوزه علمیه قم، حدود سه سال از درس خارج مکاسب مرحوم آیه الله سید محمد حجّت کوه کمره‌ای تبریزی و سه سال از درس اصول حضرت امام خمینی (ره) و درس خارج فقه (خيارات بیع) مرحوم آیه الله سید صدر الدین صدر و نه سال از درس خارج *عروة الوثقی* مرحوم آیه الله سید محمدرضا گلپایگانی و یک سال از درس اصول مرحوم شیخ محمدعلی اراکی و درس خارج فقه آیه الله سید کاظم شریعتمداری، بهره‌ها برد.

در زمینه علوم عقلی نیز، الهیات شفای ابن سینا را در محضر مرحوم علامه سید محمد حسین طباطبایی تبریزی تلمذ کرد و بخشهایی از بحثهای فلسفی علامه را - که به نام اصول فلسفه و روش رئالیسم در چند جلد منتشر شده است - طی جلسات هفتگی در محضر آن اسوه علم و اخلاق فرا گرفت.

استاد مکرّم، به رسم طلاب فاضل در حوزه‌های علمیه، از آغاز تحصیلات حوزوی به تدریس کتابهای درسی حوزه پرداخت. کتابهایی چون: *البهجة المرضیه فی شرح الالقیة* مشهور به کتاب سیوطی، *شرح نظام، معنی، حاشیه* ملا عبدالله، *مطول، شرح لمعه، معالم الاصول، فرائد الاصول، مکاسب، کفایة الاصول، شرح منظومه و شرح تجرید* را می‌توان کتابهایی دانست که استاد ما به تشنگان دانش، آموخته است.

معظم له در طول تحصیل و تدریس مشمول عنایتهای بسیاری از شخصیت‌های علمی قرار گرفته و از اساتید مبرز حوزه‌های علمیه اجازه‌های روایتی و اجتهاد اخذ کرد. از آن جمله: اجازه اجتهاد از مرحوم علامه سید محمد حسین طباطبایی، اجازه

شفاهی یا کتبی حدیث از مرحوم آیه‌الله بروجردی و شیخ آقا بزرگ تهرانی (صاحب کتاب *الذریعة*)، اجازه اجتهاد از آیه‌الله آقای سید صدرالدین جزائری، اجازه روایت از مرحومان علامه سمنانی، آیه‌الله رامهرمزی، علامه شوشتری و از دو تن از علمای سوریه و قاهره .

دانشکده الهیات دانشگاه مشهد - که در سال ۱۳۳۷ خورشیدی افتتاح شد - در سال ۱۳۳۹ از استاد محمد واعظزاده برای تدریس دروس تاریخ فقه، تاریخ حدیث، تفسیر، تاریخ ادیان و دیگر دروس مربوط به علوم قرآن و حدیث، دعوت به عمل آورد. استاد پس از رایزنی با برخی از استادان و همفکران، به منظور حفظ گسترش تفکر اصیل اسلامی تصمیم گرفت عهده‌دار تدریس دروس علوم قرآن و حدیث و فقه در این دانشکده شود. این همکاری تاکنون نیز ادامه دارد. بطوری که تاکنون نیز دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری توفیق این خوشه چینی را دارند و جزوهای درسی ایشان در فنون مختلف مورد استفاده برخی از استادان می‌باشد.

یکی از خدمات به یادماندنی استاد در طی سالهای خدمت در دانشکده برگزاری کنگره هزاره شیخ طوسی است. این کنگره به پایمردی استاد در سال ۱۳۵۰ - ۱۳۴۹ خورشیدی در دانشگاه مشهد و با شرکت بسیاری از دانشمندان و علما و استادان داخل و خارج کشور برگزار گردید و با کوشش و تصحیح استاد واعظزاده کتاب *فهرست شیخ طوسی، اختیار معرفة الرجال* شیخ طوسی، یک جلد ضخیم مقالات عربی و دو جلد مقالات فارسی که بهترین مأخذ مرجع زندگی شیخ طوسی است - چاپ شد. و علاوه بر چاپ مقالات ارائه شده به کنگره در سه مجلد، چند عنوان از اهم کتابهای شیخ طوسی از جمله *اختیار معرفة الرجال و الفهرست* نیز تصحیح و به زیور چاپ آراسته شد.

استاد به موازات تدریس و پژوهش در بسیاری از مجامع علمی داخلی و خارجی به ارائه مقاله و سخنرانی پرداخته است. معظم له، حدود ۵۳ سفر به ۳۰ کشور جهان

انجام داده است. از جمله: اتیوپی، اردن، ازبکستان، اکراین، امارات متحده عربی، اندونزی، بحرین، بروئی، بلژیک، بوسنی و هرزگوین، پاکستان، ترکیه، روسیه، سودان، سوریه، عربستان سعودی، عمان، قرقیزستان، قزاقستان، کنیا، کویت، لبنان، مالزی، مراکش، مصر، نیجریه، هند، تانزانیا، یمن، آلمان، بریتانیا، فرانسه، ایتالیا، اسپانیا. وی در این سفرهای علمی با شش رئیس جمهور از جمله: سوهارتو، عمر البشیر، صادق المهدی رئیس جمهور نیجریه، تانزانیا و چند پادشاه از جمله ملک حسن دوم و چندین شیخ پیر طریقت از جمله دو طریقه شیخ بهائی در قاهره و مغرب و شیخ ابراهیم خان پیر طریقت ازبکستان و بسیاری از اندیشمندان جهان اسلام و چند تن از شیوخ ازهر و مفتیان مصر، سوریه و لبنان و استادان دانشگاهها دیدار و گفت و گو و ضمن آگاه شدن از اوضاع مسلمانان و پیشرفت علمی و اجتماعی آنان، ویژگیهای اسلام و مذاهب اسلامی بخصوص مکتب اهل بیت (ع) و مذهب شیعه امامیه را با ایشان در میان گذارده است. ارتباط با استادان و شخصیتهای بزرگ مسلمان در این کشورها، تبادل نظر و تشکیل جلسات و سخنرانی برای دانشجویان و مردم در مجامع مذهبی و تبیین اصول و مبانی فلسفی، کلامی و فقهی اسلام و مذهب اهل بیت (ع) و برقرار کردن مبادلات فرهنگی میان مؤسسات علمی و فرهنگی آنان با مجامع علمی و مذهبی ایران، از دستاوردهای این سفرهای علمی بوده است.

معظم له در موضوعات: حدیث شیعه و اهل سنت، تاریخ حدیث در اسلام، احادیث مجعوله و اسرائیلیات، علوم قرآنی، انقلاب اسلامی ایران، تفسیر قرآن، تاریخ فقه و اصول، تاریخ تفسیر، فقه و اصول، کلام و فلسفه اسلامی، عرفان و تصوف اسلامی، تاریخ اسلام و تاریخ تشیع مقاله‌های بسیاری منتشر ساخته‌اند. علاوه بر آن استاد در طول تدریس در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد راهنمایی و مشاوره رساله‌های بسیاری از دانشجویان در این در مقطع را به عهده داشته‌اند.

عضویت در مجامع علمی و دینی عضویت در مجمع جهانی اهل بیت، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، هیأت مدیره بنیاد پژوهشهای اسلامی مشهد، شورای عالی کتابخانه ملی، هیأت امنای دانشگاه مذاهب اسلامی و نیز همکاری در تأسیس مجله مکتب اسلام (قم)، مجله دانشکده الهیات دانشگاه مشهد، مجله رساله التقرب (تهران)، مجله عربی زبان الارشاد، عضویت در هیأت مدیره مجله تخصصی *نهج البلاغه* یکی دیگر از ابعاد فعالیت‌های استاد به شمار می‌آید.

اینک سیاهه‌ای از آثار استاد به اختصار معرفی می‌گردد:

الف : کتابها

- ۱ - *امام خمینی و انقلاب اسلامی*: این کتاب مجموعه مقالات استاد درباره انقلاب اسلامی، امام خمینی و مرجعیت است.
- ۲ - *پیام وحدت*: مجموعه مصاحبه‌های مطبوعات، شخصیتها و مؤسسات فرهنگی و علمی، با استاد در این کتاب فراهم آمده است.
- ۳ - *ندای وحدت*: مجموعه سخنرانیهای استاد در نماز جمعه تهران است که به زبانهای عربی، انگلیسی و اردو برگردان شده است.
- ۴ - *حیاه الامام البروجردی*: این کتاب مقدمه سلسله تحقیقات رجال شناختی آیه الله بروجردی است که زیر نظر استاد چاپ شده است.
- ۵ - *الحجّ فی السنّه*: در این نوشتار، حج از دیدگاه روایات شیعه و اهل سنت مورد بررسی قرار گرفته است.
- ۶ - *دراسات و بحوث*: این کتاب مجموعه‌ای دو جلدی است که در جلد اول ۲۳ مقاله و در جلد دوم ۱۵ مقاله در پیرامون تاریخ اسلام، وحدت اسلامی و منابع اسلامی، تدوین شده است.
- ۷ - *رسالة الشيخین*: حاوی مکاتبه میان استاد و شیخ بن باز مفتی فقید کشور

عربستان سعودی است.

- ۸ - زندگانی *آیه الله العظمی بروجردی*: این نوشتار به مناسبت کنگره بزرگداشت آیه الله بروجردی و شیخ محمود شلتوت تدوین شده است.
- ۹ - سه گفتار درباره شهید مطهری: این کتاب حاوی سه سخنرانی استاد در مورد زندگی علمی استاد شهید مرتضی مطهری است.
- ۱۰ - مجموعه مقالات استاد: این کتاب حاوی مجموعه مقالات استاد در موضوعات گوناگون است که بنیاد پژوهشهای اسلامی آن را در چند مجلد در دست چاپ دارد.
- ۱۱ - *الوحدة الاسلامیة؛ عناصرها و موانعها*: این کتاب، شامل بخشی از مقالات عربی استاد در زمینه وحدت اسلامی است.

ب: تصحیح، تحقیق، تعلیق و ترجمه

- ۱ - *الجمل و العقود فی العبادات*: این کتاب یکی از آثار فقهی شیخ طوسی است که در آن عبادات را به ایجاز و اختصار با ذکر اجزاء و شرایط و با ارقام برای حفظ کردن گردآوری شده است. استاد این کتاب را تصحیح، تحقیق و ترجمه کرده و در سال ۱۳۳۷ خورشیدی انتشار داده است.
- ۲ - تنظیم و چاپ سلسله مباحث رجالی آیه الله بروجردی که با مقدمه‌ای تحقیقی و مفصل چاپ شده است.
- ۳ - گردآوری مقالات کنگره شیخ طوسی در سه مجلد به مناسبت کنگره هزاره شیخ طوسی در دانشکده هیات دانشگاه مشهد.
- ۴ - مجموعه مقالات و کتابنامه فارسی و عربی و انگلیسی. این مجموعه حاوی مقالات سخنرانیهای «مجمع بررسیهای اقتصاد اسلامی» است که به همت بنیاد پژوهشهای اسلامی زیر نظر استاد برگزار شد.
- ۵ - *المعجم فی لغة القرآن*: این مجموعه بی سابقه در مورد بررسی لغات قرآن کریم

است. این پژوهش با اشراف استاد در گروه قرآن بنیاد پژوهشهای اسلامی انجام شده و تاکنون ۷ جلد از آن انتشار یافته است و پیش بینی می‌شود سرانجام به ۲۵ جلد بالغ شود.

۶ - *المقنع والهدایة*: این کتاب شامل دو متن فقهی از شیخ صدوق است که به اضافه یکی از مجالس وی که به تصحیح و تحقیق استاد در سال ۱۳۳۸ خورشیدی چاپ شده است.

۷ - *نصوص الاقتصاد و الاسلامی*: این مجموعه ۱۶ جلدی از سوی گروه اقتصاد بنیاد پژوهشهای اسلامی تألیف و با مقدمه و اشراف استاد، چاپ شده است.

ج: مقالات

معظم له، افزون بر همکاری با مجلات گوناگون همچون: مشارکت در تأسیس مجله مکتب اسلام (قم) و عضویت در هیأت تحریریه آن (سال ۱۳۳۸، ۱۳۳۹) همکاری در تأسیس و مدیریت نشریه دانشکده الهیات مشهد در سال ۱۳۵۱، تأسیس مجله رساله *التقريب* در تهران در سال ۱۳۷۳ و اشراف بر آن تا سال ۱۳۸۰، همکاری با مجله عربی *زبان الارشاد* (مشهد) در سال ۱۳۵۴، عضویت در هیأت تحریریه مجلات دانشگاه علوم اسلامی رضوی و مجله تخصصی نهج البلاغه، بیش از ۱۱۰ مقاله به زبانهای فارسی و عربی نوشته‌اند. این مقاله‌ها در زمینه قرآن شناسی، شناخت اهل بیت (ع)، حدیث شناسی، وحدت اسلامی و انقلاب اسلامی می‌باشد. مجموعه این مقاله‌ها بزودی به همت بنیاد پژوهشهای اسلامی منتشر خواهد شد.